

ŽIDOVSKA DRŽAVA

Sto petnaest godina nakon što je prvi put objavljena *Židovska država*, najznačajnija knjiga osnivača cionističkog pokreta Theodora Herzla, pojavilo se i njezino hrvatsko izdanje.* Njegov urednik i prevoditelj Ivo Goldstein ističe da taj važni politički tekst dosad nije preveden u Hrvatskoj i široj regiji zbog više razloga. Prvo, u prvoj polovici 20. st., kada u svijetu jača cionistički pokret, nije bilo potrebe za prevodjenjem jer je većina pristaša znala njemački jezik pa su Herzlov tekst mogli čitati u izvornom obliku. Osim toga postojao je i prijevod brošure Maxa Nordaua *Cionizam*, gdje se pristupačno i razumljivo prikazuje židovsko pitanje i predstavlja cionistički pokret. Hrvatska i jugoslavenska publika zadovoljila se citatima iz Herzlovih djela objavljenim u židovskom tisku tih godina. Drugo, nakon Drugog svjetskog rata do 80-ih godina 20. stoljeća nije bilo zanimanja za proučavanje židovske povijesti te ni odgovarajućih tekstova. U vezi s hrvatskim izdanjem treba istaknuti da su mu dodani prilozi koji čitatelju olakšavaju razumijevanje tog kapitalnog političkog djela.

Ova je knjiga važna zato što je Herzl prvi uspio cionističke ideje o stvaranju židovske države, koje su se dotad svodile na vjersku mistiku i židovski san, oblikovati u sustavan politički projekt. Kada se prvi put pojavila 1896. godine, potaknula je niz politoloških i znanstvenih rasprava te privukla veliku pozornost javnosti. Knjigu ne treba čitati isključivo kao povijesni spis, nego kao pragmatični tekst cionističkog pokreta u kojem autor predlaže konkretna, suvremena rješenja koja će omogućiti konačno ostvarenje tisućljetnog židovskog sna. Herzl ističe kako je svjestan da taj projekt neće tako skoro zaživjeti, iako smatra da trenutno postoje objektivni uvjeti da se on ostvari. Ipak, ne sumnja u ispravnost svoje ideje: "Ako je današnja generacija i dalje i suviše ograničena, doći će druga, bolja, naprednija. Oni Židovi koji žele vlastitu državu, oni će ju i stvoriti, a to i zaslužuju" (Herzl, 2011: 14). Kasnija povijest pokazala je da su neke njegove ideje bile utopijske i nerealne, no mnoga njegova predviđanja ipak su se ostvarila, te je naposljetku 1948. godine na području Palestine nastala država Izrael.

* Theodor Herzl, *Židovska država*, Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj – Novi Liber, Zagreb, 2011, 147 str.

U prvom, uvodnom poglavlju knjige ističe se da usprkos razvoju i modernizaciji društva, u svim dijelovima svijeta postoji antisemitizam, koji je moguće prevladati jedino osnivanjem židovske države. To je, prema Herzlu, jednako važno za Židove i za ostatak svijeta jer će svi imati koristi od nove države. On ističe da rješenje židovskog pitanja nije u interesu samo jednoga naroda, nego je to početak borbe za uspostavu boljeg i pravednijeg svijeta za sve ugnjetavane i potlačene narode i pojedince. Židovsko je pitanje problem od svjetske političke važnosti koji mogu riješiti civilizirane zemlje zajedničkim pregovorima i raspravama.

“Mi smo jedan narod – jedan narod. Mi smo se iskreno trudili da se uključimo u društveni život većinskih zajednica i da sačuvamo vjeru naših otaca. Nama se to ne dozvoljava... U zemljama u kojima smo živjeli stoljećima i dalje nas smatraju strancima” (str. 17).

Pisana iz perspektive Židova rođenog u Budimpešti, *Židovska država* puna je emocionalnog naboja, no Herzl ističe da njezin cilj nije braniti Židove od postojećih predrasuda u društvu, jer je to besmisleno, nego razložiti ostvariv projekt kojem je cilj samoosvješćivanje i samoodređenje židovskog naroda koje će se ostvariti formiranjem vlastite nacionalne države.

Drugo poglavlje knjige, “Židovsko pitanje”, bavi se pojavom antisemitizma i načinima njegova prevladavanja. Određuju se glavni politički i ekonomski čimbenici antisemitizma u svijetu i njegove posljedice. Razrađuje se sam projekt koji prema autorovim riječima mora biti jednostavan i nadasve ostvariv. Dovoljno je da se Židovima dodijeli suverenitet nad određenim područjem, a sve ostalo napraviti će sami. Zahvaljujući brzom,

naprednoj te konkurentnoj proizvodnji i trgovini doći će do rasta i razvoja moderne židovske države.

Autor smatra da nije nemoguće prevladati postojeće predrasude ukorijenjene u ljudskoj svijesti. Obrazovanje smatra jednim od mogućih načina rješavanja problema, no to je dugotrajan proces, pa treba tražiti neka druga sredstva.

Ekonomska financijska nadmoć, gdje su Židovi stoljećima dominirali, posljedica je povijesnih okolnosti srednjega vijeka koja se ponavlja i sprečava Židove da se bave drugim granama privrede. “Mi smo ono što je geto napravio od nas” (str. 27). Autor polazi od teze da upravo bogatstvo stvara prezir drugih naroda prema Židovima i širi antisemitizam.

U povijesti se židovsko pitanje pokušavalo riješiti na niz umjetnih načina. Ni kolonijalizacija ni asimilacija židovskog naroda nisu posve uspjele riješiti problem, nego su samo pojačale antisemitizam te čak izazvale sumnju Židova u korisnost tih pokušaja. U zemljama koje su naselili u većem broju Židovi su uvijek smatrani strancima, pa asimilacija nikada nije bila moguća, zaključuje Herzl. Upozorava kako se u visokorazvijenim i demokratskim zemljama židovski narod suočava s naslijeđenim predrasadama, trgovačkom zavišću (koja im je povijesno nametnuta) i vjerskom nesnošljivošću, a sve to potenciraju antisemiti.

Najvažniji uzrok modernog antisemitizma vidi u emancipaciji židovskog naroda koja ih je pretvorila u srednju klasu na koju se vrši pritisak izvana i iznutra te u stvaranju, kako kaže, brojnih mediokriteta koji ne mogu naći izlaz te postaju revolucionarni proletarijat i niži časnici u svim revolucionarnim strankama. Smatra da se problem antisemitizma može riješiti ako se iskorije-

ne njegovi uzroci, no pita se je li to zaista moguće?

Herzl polazi od teze da neprijateljstvo i neprihvatanje napretka Židova, koje je posljedica neznanja i uskogrudnosti ljudi cijelog svijeta, jača i ujedinjuje židovski narod. Upravo patnja Židova i mržnja drugih prema njima Židovima daju snagu i potiču ih na borbu i želju za vlastitom državom. "Mi smo jedan narod – naši su nas neprijatelji učinili jedinstvenim bez naše privole, i to se tijekom povijesti ponavlja. Patnja nas drži zajedno i, tako ujedinjeni, odjednom otkrivamo našu snagu" (str. 32).

Autor zaključuje da trenutačno postoji ekonomska i ljudska snaga za ostvarenje židovskog sna o vlastitoj državi, no realistično dodaje da nije siguran koliko će još vremena proći dok se to zaista ostvari. Svjestan je da samo razum nije dovoljan da projekt uspije. Potrebni su mladi i snažni ljudi koji će racionalne motive pretvoriti u entuzijazam.

Na kraju prvog poglavlja predviđa da bi se buduća država mogla nalaziti na području Argentine ili Palestine, no o tome će odlučiti židovsko javno mnijenje na temelju niza različitih argumenata. Herzl ističe da formiranje države ne može biti čin pojedinca, nego će ga ostvariti zajedničko tijelo koje naziva Židovskim društvom. Ono će ujedno biti integrirajući element. Tri institucije: Židovsko društvo, Židovska kompanija i lokalna zajednica bit će pokretačka snaga u stvaranju samostalne židovske države. U zasebnim se poglavljima detaljno razrađuje svaka od tih triju temeljnih političkih i društvenih institucija.

Treće poglavlje, koje nosi naslov "Židovska kompanija", analizira ekonomske i tehnološke čimbenike neophodne za razvoj nove države. Predstavljena je glavna ekonomska institucija društva

– Židovska kompanija. Glavni joj je cilj prikupljanje kapitala koji je neophodan za formiranje države. Herzl misli da bi to trebala biti privremena organizacija, isključivo poslovno orijentirana. Njezina svrha bit će kupovina i prodaja privatne zemlje, odnosno zamjena nekretnina iz "starih domovina" onima u "novoj". Autor napominje da će se zemlja koju će Židovsko društvo dobiti međunarodnim pravom morati preuzeti od privatnih vlasnika. Drugi je važan element radna snaga koja će izgraditi svu potrebnu infrastrukturu. Herzl predviđa da će radna snaga pokrenuti trgovinu i stvoriti novo konkurentno tržište i time privući nove poduzetnike da ulažu još više kapitala. Tako će se postupno povećavati životni standard i privući bogatiji Židovi da nasele ovo područje.

Radnici u novoj državi neće biti izrabljivani i omogućit će im se bolji i perspektivniji život od onog koji su imali. Kompanija bi trebala voditi brigu o njima, a prva će generacija radnika biti plaćena isključivo u robi kako bi se spriječilo eventualno izrabljivanje od trgovaca i vlasnika zemlje. Zanimljivo je da se Herzl zalaže za uvođenje sedmosatnog radnog dana. Ako se to pokaže ekonomičnim i funkcionalnim, bit će uvedeno kao zakonsko rješenje.

Theodor Herzl bio je zagovornik modernog i ravnopravnog društva u kojem će država štiti siromašne i nemoćne. Poticat će se obrazovanje mladih i svima treba biti omogućeno da dobiju posao prema vlastitim mogućnostima. "Na taj će se način pokušati spriječiti ljude da počine zlodjela zbog toga što nemaju sredstva za život; podučava ih se u nekom poslu i testira u želji da ga uistinu rade. Ne smije se dogoditi da glad navede nekoga da počini samoubojstvo" (str. 45).

Jedna je od ideja vodilja u ostvarenju židovskog projekta moderna tehnologija i tehnika. Ona je, prema autorovu mišljenju, nužna da bi se riješili društveni problemi i stvorila moderna država. U uvodu knjige Herzl napominje da danas postoje moderna i napredna sredstva koja će omogućiti stvaranje suvremene civilizacije. Zamišlja buduću državu u kojoj će se graditi moderne i kvalitetne kuće, u kojoj ljudi neće živjeti u kolibama od blata. Ali isto tako napominje da tehnologija i razvoj ne znače napuštanje tradicije i običaja.

Smatra da u ekonomiji i društvu vladaju pravila slobodnog i privatnog tržišta, ali da istodobno postoji državna kontrola. Ističe da bi Židovska kompanija trebala surađivati sa Židovskim društvom. Privatno vlasništvo, koje će biti ekonomska osnova države, razvijat će se slobodno i u državi će se stimulirati poduzetnički duh. S druge strane, težit će se zajedničkom djelovanju dviju temeljnih institucija koje će poštovati prava pojedinaca i štiti njihove interese.

Posebno se ističe da plan masovne emigracije Židova neće nužno dovesti do ekonomskih poremećaja i gospodarske krize u svijetu. Europske tvrtke koje su uspješno vodili Židovi pripast će kršćanima koji će se ponovno početi baviti financijama i burzovnim poslovima. Židovska kompanija ponudit će vladama pravo prvokupa židovske imovine pod prihvatljivim uvjetima. Također, predviđa se da će Židovska kompanija plaćati visoke poreze i dvostruke carine na proizvode.

Četvrto poglavlje, "Lokalne zajednice", govori o lokalnoj zajednici kao drugom važnom elementu buduće države. Autor napominje da je glavni cilj stvoriti nove, bolje političke i ekonomske odnose, ali i sačuvati postojeću tradiciju i

običaje. Predstavlja se ideja postupnog emigriranja pojedinih skupina građana, važnost doprinosa rabina za uspjeh projekta, planovi za izgradnju gradova te imenovanje lokalnih predstavnika zajednica.

Jednom od najvećih teškoća u realizaciji projekta autor smatra pronalaznje načina da se velik broja Židova potakne na migraciju. Zaključuje da njihovo preseljenje mora biti dobrovoljno, a antisemitizam smatra okidačem koji će ih potaknuti da dobrovoljno napuste svoje sadašnje domovine.

Najprije će se, smatra Herzl, iseliti najsiromašniji, koji nemaju što izgubiti. Upravo su oni najveći potencijal za formiranje države. Oni će svojim radom i marljivošću povećati vrijednost zemlje koja će postati atraktivna i bogatijim Židovima iz viših klasa. "Vremenom će sve veći broj pripadnika viših klasa osjećati iskušenje da krene u novu zemlju. Selidbu prvih i najsiromašnijih nasljednika vodit će Kompanija i Društvo zajedno, a vjerojatno će ih dodatno podržati i postojeća imigrantska i cionistička društva" (str. 66).

Autor daje upute o pravičnoj i pravnoj državi u kojoj će se poštovati državni poredak, ali i prava pojedinaca. Mjere potrebne prisile određivat će se zakonima. Svaki čovjek imat će u novoj državi pravo na svoju vjeru, pravo da se poštuju njegovi običaji i tradicije.

Peto poglavlje, pod naslovom "Židovsko društvo i židovska država", bavi se najvažnijim elementom nove države – Židovskim društvom. Posebno se razrađuje budući politički poredak nove države, podjela vlasti, donošenje ustava i drugih simbola države. Autor polazi od misli da je narod primarni element suverenosti na kojem se treba temeljiti buduća država, no dodaje da se pravni

porijekla moderne države ne može više tražiti u patrijarhalnim ili patrimonijalnim teorijama, u društvenom ugovoru ili teoriji Božjeg utemeljenja, već da je "... u državi kao takvoj sadržana mješavina ljudskog i nad-ljudskog. Neki elementi pravnih utemeljenja neophodni su kako bi se objasnio – u određenoj mjeri – represivan odnos u kojem se narod našao prema vladarima" (str. 73). Zato se zalaže za društvo *negotiorum gestio* u kojem će građani kao cjelina biti *gospodari državnih službi*, a vlada će biti *gestor (vršitelj)*. Vlada mora djelovati za dobrobit naroda kojem i sama pripada. Ona mora voditi brigu o poslovnim investicijama i odgovorna je za njihov neuspjeh. Ta središnja institucija ne može biti pojedinac, jer bi kao takva mogla raditi za vlastite interese, već bi trebala biti utemeljena kao pravna osoba, odnosno kao Židovsko društvo.

Prema Herzlovu mišljenju, Židovsko društvo treba prikupiti podatke o tome žele li Židovi zaista svoju državu. Također bi trebalo provesti istraživanje o prirodnim bogatstvima područja na koje se misle naseliti, planirati migracije, naseljavanje područja i napokon dobiti suverenost međunarodnim pravnim ugovorima. Židovsko društvo autor vidi kao jezgru iz koje će se poslije razvijati ostale javne institucije židovske države.

Nadalje, autor govori o potrebi donošenja najboljeg mogućeg ustava. Svjestan je teškoća s kojima će se židovski narod susresti prilikom formiranja samostalne države i zalaže se za aristokratsku republiku. Smatra da neograničena demokracija nije najbolje rješenje jer među Židovima, kao i među drugim narodima, danas manjka političke vrline. Neograničena demokracija mogla bi lako dovesti do anarhije i tako otežati ostvarenje židovskog sna. Osim toga masa je

jako prevrtljiva i zavodljiva skupina kojom lako mogu manipulirati hvalisavi političari. Zato se zauzima za državu u kojoj će se politika oblikovati u gornjim slojevima, ali koja će morati voditi računa o tome da ni jedan građanin ne bude marginaliziran te da se omogući djelovanje svakom pojedincu. Na taj će se način među građanima stvoriti težnja za samostalnim razvojem, koja će za posljedicu imati ukupno napredovanje građanstva. Svjestan je da ni takav model nije idealan ako se želi stvoriti najmodernija nacija na svijetu i zato je potrebno učiti iz tuđih i svojih povijesnih pogrešaka te ih pokušati izbjeći. Herzl se dotakao i pitanja jezika kao važnog elementa nacionalnog identiteta. Smatra da hebrejski jezik ne može biti službeni jezik države jer Židovi žive diljem svijeta i govore različite jezike. Zato preporučuje da se za službeni jezik izabere onaj jezik koji će biti najkorisniji za javnu komunikaciju.

Buduću državu vidi kao sekularnu državu u kojoj se vjera, kao ni vojska, ne smije upletati u njezino vođenje i upravljanje. Svi ljudi, bez obzira na vjeru i naciju, bit će ravnopravni. Zamišljena židovska država imala bi moderno zakonodavstvo zasnovano na najboljim pravnim elementima. Postojala bi samo profesionalna, moderno naoružana vojska koja bi branila zemlju od vanjskih neprijatelja. No Herzl smatra da samostalna židovska država vjerojatno ne bi ni imala vanjskih neprijatelja. Naime iseljavanje Židova u vlastitu domovinu donijelo bi korist svima. Antisemitske zemlje koje bi napustili počele bi se razvijati i jačati. Kršćani bi polako zauzeli one položaje i tvrtke koji su godinama pripadali Židovima i tako kompenzirali gubitak državnih prihoda nastao odlaskom dijela poreznih obveznika. Masovno iseljavanje Židova neće, kako neki zlonamjernici vole isti-

cati, uzrokovati ekonomsku i gospodarsku krizu u određenoj zemlji, zaključuje autor, jer radi se o dobronamjernom, dogovorenom procesu koji će poštovati stečena prava, a ne o ponavljanju prošlosti kad su Židovi nasilno i protiv svoje volje proganjani, a njihova imovina uništavana. Osim toga te će države ostvariti i druge prednosti, primjerice povećan izvoz jer će Židovi u novoj domovini morati trgovati s njima. Najveću prednost vidi u nestanku antisemitizma jer Židovi više neće živjeti u kršćanskim zemljama te neće biti ni zavisti ni prezira.

U zaključku autor napominje da je svjestan ograničenja i manjkavosti predstavljenoga projekta. Mnoge zamisli ostale su nedorečene, a neke će se pokazati nerealnima i neostvarivima. Ipak, on vjeruje da to neće smetati dobronamjernom čitatelju, već da će ga potaknuti da i sam sudjeluje u poboljšanju projekta, koji ne može i neće ostvariti samo jedan čovjek.

Autor pokušava odgovoriti na moguće zlonamjerne primjedbe, te stoga još jedanput nastoji uvjeriti čitatelja u dobronamjernost i svrhovitost formiranja samostalne židovske države. Prema njegovu viđenju, osnivanje samostalne židovske države imat će dalekosežne posljedice za stvaranje pravednijeg svijeta, a židovska država postat će kamen temeljac u borbi za ostvarivanje prava svih drugih potlačenih naroda svijeta. Isto tako smatra da jedanput kada Židovi nasele obećanu zemlju, nitko ih više neće moći ponovno raseliti.

Njegov bi tekst, smatra Herzl, trebao potaknuti javnu diskusiju o židovskom pitanju u kojoj će se suprotstavljati različite ideje i raspravljati racionalno, kritički i argumentirano. Bit će to početak ostvarivanja jednog željno iščekivanog projekta.

Postavlja se pitanje je li antisemitski pritisak dovoljno jak da potakne emigraciju i je li uopće moguće realizirati taj projekt. Naime da je bio izvediv, sigurno bi se već ostvario. Na tu primjedbu Herzl odgovara da je novost u tome što, prema projektu, židovski narod prvi put postaje ravnopravan narod te uživa sigurnost i jednakost bez ugnjetavanja i prezira s kojima su se njegovi pripadnici susretali u svim državama u kojima su dosad živjeli.

Isto tako, uvjeren je da je u trenutku dok piše ovaj pragmatični tekst sasvim realno i moguće stvoriti židovsku državu, i to zahvaljujući bogatstvu židovskog naroda te tehnološkom i tehničkom napretku. Potrebni su ljudi koji imaju novac, koji su razumni i imaju ideje, ali i oni koji posjeduju radnu snagu. Samo je zajedničkim djelovanjem moguće oblikovati i realizirati ovaj projekt. Herzl je svjestan da će taj proces biti dugotrajan, no to je mala cijena ako finalni proizvod bude značio kraj zlostavljanju, mučenju i vrijeđanju Židova i naposljetku uspostavu mira. Ako želi promijeniti svijet, kaže autor, mora krenuti od samih Židova i izmijeniti neka njihova uskogrudna i stara shvaćanja. Tek kada sam židovski narod shvati stvarnu potrebu i važnost formiranja nove države, može se očekivati da se ona i realizira.

Na kraju autor donosi pacifistički zaključak: "Treba da već jednom, kao slobodni ljudi na vlastitoj grudi živimo, te da u vlastitoj domovini mirno umiremo. Našom će slobodom svijet biti oslobođen, obogaćen našim bogatstvom, uvećan našom veličinom. A to što u novoj zemlji pokušavamo postići samo za našu korist, djelovat će snažno i sretno na dobrobit svih ljudi" (str. 91).

Ivo Goldstein u dodatku hrvatskom izdanju kaže da je Theodor Herzl u *Ži-*

dovskoj državi mnogo toga dobro predvidio, no da su se neke zamisli ipak pokazale nerealnima i neostvarivima. Primjerice, velikom se zabludom pokazala njegova tvrdnja da će Arapi bez rata i sukoba prihvatiti formiranje nove države te da Židovi vjerojatno više neće imati neprijatelja.

Ovaj iznimni i pomalo vizionarski projekt idejnog utemeljitelja cionističkog pokreta treba promatrati iz perspektive kraja 19. stoljeća, kada je tekst i napisan. To je vrijeme industrijalizacije, razvoja suvremene tehnologije, stvaranja samostalnih država, razvoja kulture

i umjetnosti. Poluasimilirani Židov koji živi u Europi, potaknut snažnim anti-semitskim akcijama, uviđa da su pravda i ravnopravnost neostvarive putem emancipacije ili asimilacije, koje su zapravo besmislena borba. Zato traži izlaz u novom projektu. Njegov je tekst važan stoga što je jedna od osnovnih pokretačkih snaga za odlazak Židova u obećanu zemlju. Pedeset i jednu godinu nakon što je Herzlovo djelo objavljeno i, nažalost, nakon svih stradanja i Holokausta, ostvarena je zamisao o životu Židova u zajedničkoj državi – Izraelu.

Lana Zadravec